

RAQOBATLASHGAN BOZOR SAMARADORLIGI

Urinboyeva Yulduz Pirnazarovna

Ilmiy rahbar: dotsent

Uvaydullayev olimjon Hamza o'g'li

Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti Servis Fakulteti

2-bosqich talabasi

Odilov Hamdulla Obid o'g'li

Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti Servis Fakulteti

2-bosqich talabasi

Husanov Kamron Sanjar o'g'li

Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti Servis Fakulteti

2-bosqich talabasi

Mirzayev Faxriyor Nuriddin o'g'li

Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti Servis Fakulteti

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqobatlashgan bozorning iqtisodiy mohiyati, uning samaradorlik darajasi hamda iqtisodiy o'sish va resurslardan oqilona foydalanishdagi o'rni tahlil qilinadi. Raqobatlashgan bozor mexanizmining asosiy xususiyatlari, bozor ishtirokchilarining o'zaro ta'siri va narxlarning shakllanish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston iqtisodiyotida bozor tamoyillarining takomillashuvi va raqobat muhitining samaradorligini oshirish yo'llari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: raqobat, samaradorlik, bozor iqtisodiyoti, resurs taqsimoti, narx mexanizmi, bozor ishtirokchilari, iqtisodiy o'sish.

Kirish

Raqobatlashgan bozor har qanday rivojlangan iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismidir. Bozor iqtisodiyotida ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro raqobat iqtisodiy jarayonlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Raqobat nafaqat mahsulot sifati va narxini tartibga soladi, balki innovatsion rivojlanish, samaradorlik va ijtimoiy farovonlikning oshishiga ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiylar sektorni kengaytirish va raqobat muhitini rivojlantirish yo'lida muhim qadamlar tashladi. Ayniqsa, davlatning iqtisodiyotdagi rolini bosqichma-bosqich kamaytirish, monopoliyalarni cheklash va erkin bozor tamoyillarini keng joriy etish bu jarayonni tezlashtirmoqda. Shu sababli, raqobatlashgan bozor samaradorligini o'rganish bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala sanaladi.

Raqobatlashgan bozor tushunchasi va nazariy asoslari

Raqobatlashgan bozor – bu ko‘plab mustaqil ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilar faoliyat yuritadigan, har bir ishtirokchi bozordagi narxlarga sezilarli ta’sir o‘tkaza olmaydigan iqtisodiy muhitdir. Bunday bozor “erkin raqobat bozori” deb ham ataladi.

Klassik iqtisodiy nazariya vakillari — A. Smit, D. Rikardo va J. Styuart Mill kabi olimlar raqobatni bozor mexanizmining eng muhim tartibga soluvchi kuchi deb bilishgan. Ularning fikricha, raqobat orqali narxlar muvozanat holatiga keladi, resurslar esa eng samarali tarmoqlarga yo‘naltiriladi.

Raqobatlashgan bozorning asosiy shartlari quyidagilardan iborat:

1. Bozorda ko‘plab sotuvchi va xaridorlarning mavjudligi.
2. Mahsulotlarning bir xil (gomogen) bo‘lishi.
3. Bozorda kirish va chiqish erkinligi.
4. Axborotning to‘liq bo‘lishi.
5. Bozor ishtirokchilarining oqilona qaror qabul qilishi.

Ushbu shartlar bajarilganda, bozor o‘zini o‘zi tartibga solish xususiyatiga ega bo‘ladi.

Raqobatlashgan bozor samaradorligining iqtisodiy mohiyati

Samaradorlik — bu resurslardan eng yuqori natijaga erishish imkoniyatini bildiruvchi iqtisodiy tushuncha. Raqobatlashgan bozor sharoitida ishlab chiqaruvchilar xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish va innovatsiyalar joriy etishga majbur bo‘ladi.

Raqobat tufayli:

• **Ishlab chiqarish samaradorligi oshadi**, chunki korxonalar resurslardan tejamkor foydalanadi.

• **Mahsulot sifati yaxshilanadi**, chunki iste’molchi talabi yuqori sifatni rag‘batlantiradi.

• **Narxlar barqarorlashadi**, chunki ortiqcha foyda bozor mexanizmi orqali muvozanatlashadi.

• **Iqtisodiy o‘sish rag‘batlantiriladi**, chunki yangi firmalar paydo bo‘ladi va innovatsiyalar rivojlanadi.

Demak, raqobatlashgan bozor nafaqat alohida korxonalar darajasida, balki butun iqtisodiyot miqyosida samaradorlikni oshiradi.

Bozor samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar

Raqobat samaradorligini belgilovchi omillarni uch guruhga ajratish mumkin:

1. **Institutsional omillar:** qonun ustuvorligi, raqobatni qo‘llab-quvvatlovchi siyosat, davlatning iqtisodiyotdagi roli.

2. **Iqtisodiy omillar:** ishlab chiqarish hajmi, texnologik yangilanish darajasi, soliq yukining me’yori, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati.

3. **Ijtimoiy-psixologik omillar:** tadbirkorlik muhitiga ishonch, iste'molchilarning faolligi, axborot ochiqligi.

O'zbekiston misolida aytganda, oxirgi yillarda raqobatni rivojlantirish maqsadida "Raqobat to'g'risida"gi Qonun yangilandi, Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi faoliyati kengaytirildi. Shu bilan birga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bozor samaradorligiga sezilarli hissa qo'shmoqda.

Raqobatlashgan bozorning ijobiy jihatlari

Raqobatlashgan bozorning asosiy afzalliklari:

- Iste'molchilar uchun keng tanlov imkoniyatini yaratadi.
- Innovatsion faoliyatni rag'batlantiradi.
- Narxlar orqali resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlaydi.
- Korxonalarni samarali boshqaruv tizimlariga o'tishga majbur qiladi.
- Bozor iqtisodiyotida shaffoflikni oshiradi.

Raqobat tufayli iqtisodiyotda "zaif" ishlab chiqaruvchilar o'rnini samaraliroq sub'yektlar egallaydi. Bu esa iqtisodiy tizimning o'z-o'zini yangilab turishini ta'minlaydi.

Raqobatlashgan bozorning kamchiliklari va cheklovlari

Har qanday tizimda bo'lgani kabi, raqobatlashgan bozorning ham ayrim cheklovlari mavjud:

- Tashqi ta'sirlarni (masalan, ekologik zarar) inobatga olmaydi.
- Axborotning to'liq bo'lmasligi ayrim ishtirokchilarga ustunlik beradi.
- Raqobat ba'zan "demping" siyosati yoki soxta narxlar orqali buzilishi mumkin.
- Ijtimoiy adolatni doimo ta'minlamaydi.

Shu sababli, davlat raqobatni cheklamasdan, lekin uni **tartibga soluvchi mexanizmlar** (monopoliyaga qarshi siyosat, soliq yengilliklari, adolatli savdo qoidalari) orqali muvozanatni saqlab turishi zarur.

O'zbekiston misolida raqobatlashgan bozor samaradorligi tahlili

O'zbekiston iqtisodiyotida raqobat muhitini shakllantirish jarayoni mustaqillik yillaridan buyon bosqichma-bosqich amalga oshirildi. 2017-yildan boshlab olib borilgan iqtisodiy islohotlar natijasida bozor mexanizmlarining roli keskin oshdi.

Monopoliyalarni qisqartirish, xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rag'batlantirish bozor samaradorligini sezilarli oshirdi.

Masalan, so'nggi yillarda O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti o'sish sur'atlari 5–6% atrofida saqlanmoqda. Bu esa raqobat asosidagi iqtisodiyotning barqaror ishlashini ko'rsatadi.

Shuningdek, raqobat muhitining kengayishi mahsulot sifati va eksport salohiyatining oshishiga olib keldi. Oziq-ovqat, avtomobilsozlik, to'qimachilik va

axborot texnologiyalari sohalarida yuzlab yangi korxonalar raqobat asosida faoliyat yuritmoqda.

Xulosa

Raqobatlashgan bozor iqtisodiy samaradorlikning eng muhim kafolatidir. U ishlab chiqaruvchilarni innovatsiyalar yaratishga, xarajatlarni kamaytirishga, iste'molchilarni esa ongli tanlovga undaydi.

O'zbekiston iqtisodiyoti uchun raqobatni yanada kuchaytirish — bu faqat iqtisodiy o'sish emas, balki xalq farovonligini oshirish, sifatli mahsulotlar ulushini ko'paytirish va barqaror ijtimoiy tizim yaratish deganidir.

Kelajakda raqobat siyosatini yanada takomillashtirish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish va yangi texnologiyalarni keng joriy etish mamlakatimiz iqtisodiyotining samaradorligini sezilarli oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Smit. "Millatlar boyligi" (1776).
2. O'zbekiston Respublikasi "Raqobat to'g'risida"gi Qonuni, 2023-yil.
3. Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi hisobotlari, 2024-yil.
4. X. Umurzoqov, "Bozor iqtisodiyoti asoslari", Toshkent, 2022.
5. D. Beg, S. Fischer, R. Dornbush. "Economics", McGraw Hill, 2017.
6. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.